

AHMED-İ BÎCÂN'IN MANZUM CEVÂHİR-NÂMESİ

Yrd. Doç. Dr. Fatma S. KUTLAR*

"Cevâhir", Farsça "gevher" kelimesinin muarrebi olan "cevher"in Arapça kurallara göre yapılmış çokluk biçimidir. "Değerli taş" anlamına da gelen "cevher" ve bunun çokluğu "cevâhir" in "nâme" kelimesiyle birleşmesinden oluşan "cevher-nâme" veya "cevâhir-nâme", ya doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak, değerli taşlar hakkında yazılan kitaplara¹ isim olmuştur. Tabii ilimler sahasına giren bu eserler, genellikle değerli taşların meydana gelişlerini, nerelerde bulduklarını, cinslerinin isimlerini, kıymetlerini, nasıl korunacaklarını, tıpta kullanılışlarını ve bunlara ilişkin diğer inanışları ortaya koyan ilmi ya da hurafe birçok bilgiyi içermektedir. Kimi cevâhir-nâmelerde madenler, süs eşyası olarak kullanılmayan diğer taşlar, taşlar gibi yararlarına inanılan bazı maddeler ve ıtrılar hakkında bilgi veren bölümlerin² de yer aldığı görülmektedir. Cevâhir-nâmeler Türkçeye çeviri veya derleme³ yoluyla girmiştir. Çevirilerin asıllarına ne kadar uygun olduğunu ve yazarların çevirilere veya derlemelere kendi ekledikleri bilgiler olup olmadığını belirlemek⁴ ancak karşılaştırmalı çalışmalarla mümkündür. Fakat, belirleyebildiğimiz kadarıyla, aynı cevâhir-nâme metninin yazı çevrimine, dil bakımından incelemesine ve dizinine dayanan iki çalışmanın⁵ dışında, bu tür eserler üzerinde yapılmış kapsamlı bir çalışma mevcut değildir. Ayrıca, cevher-nâmeler yazılı kül-

türde yer almasına rağmen, bizim görebildiğimiz kadarıyla, ansiklopedilerde ve sözlüklerde bir tür olarak gösterilmiştir. Cevherler hakkında yazılmış, tabii ilimler alanına dahil edebileceğimiz bu eserlerin bir türün örnekleri olarak değerlendirilmesinin ve bunlar için cevher-nâme veya cevâhir-nâme gibi bir terimin kullanılmasının uygun olacağını düşünmekteyiz. Nitekim, Yahyâ bir Muhammed el-Gaffârî'nin, ismi Kitâb-ı Cevherü'l-Cevâhir veya Yâkût fi Cevheri'l-Cevâhiri'l-Ma'âdin olan eserinin mukaddimesindeki "...kitâb-ı cevher-nâme-î 'ibâr[â]t-i Türkiyye ile mu'abber ve evrâk-ı eşvâk üzerine musattar ola..." cümlesinde geçen "kitâb-ı cevher-nâme" (Topkapı 340:4a) ibaresi de bizim düşüncemizi destekler görünmektedir.

Cevâhir-nâme türünde yazılmış Türkçe eserlerin neredeyse tümü mensurdur. Bu türün, bugün için belirleyebildiğimiz, Türkçe manzum tek örneği XV. yüzyılın ünlü isimlerinden Ahmed-î Bîcân'a aittir. Prof. Dr. Amil Çelebioğlu'nun verdiği bilgilere göre, Ahmed-î Bîcân Yazıcı Salih'in oğlu olması nedeniyle Yazıcıoğlu Ahmed veya Yazıcızâde Ahmed olarak da bilinir. Muhtemelen Gelibolu'da doğmuş ve H. 870/M. 1466'dan sonra burada vefat etmiştir. Arapça, Farsça gibi devrin geçerli dillerini ve ilimlerini öğrendiği eserlerinden anlaşılan Ahmed-î Bîcân, Envârü'l-Âşî-

* H.Ü. Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl.

kîn, Acâyibü'l-Mahlûkât, Dürr-i Mekkûn, Kitâbü'l-Müntehâ ale'l-Fusûs, Şemsiyye gibi dinî-tasavvufî, efsanevî nitelikli ve büyük kısmı tercüme ya da derleme olan mensur eserleriyle tanınmıştır. Arapça ve Farsça yazılmış kitapları, bu dilleri bilmeyenlerin de okumasını sağlamak için, Türkçeye çevirmiş ve eserlerinde genellikle sanat gayesi gütmemiştir. Arzusu herkesin onun yazdıklarından faydalanması ve kendini hayırla anmasıdır (1989:49-51).

Mensur eserleriyle tanınan Ahmed-i Bîcân'ın, tek manzum eseri olan Cevâhir-nâme⁶ (Çelebioğlu 1989: 49-51) isimli manzumesi otuz yedi beyitten oluşmaktadır. Mesnevî nazım biçimiyle ve aruzun remel bahrinin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla kaleme alınmıştır. Kısa olmasına rağmen klâsik mesnevîlerde olduğu gibi giriş, asıl mesnevî metni ve hâtîme bölümlerinden oluşmaktadır. Cevherlerin kıymetinin bilinmesi gerektiğinden söz ettiği ve son beytinde kendi adını da söylediği beş beyitlik giriş kısmından sonra asıl mesnevî metninde sırasıyla "zer, yâkût, zümürrüd, pîrûze, akîk-i Yemenî, mercân, kehribâr, lâjiverd" ve "seng-i kudret" in özelliklerini ara başlıklar altında anlatmıştır. Fakat bunlara ayrılan beyit sayıları birbirine eşit değildir. Şair, üç beyitlik hâtîme kısmının son iki beytinde adını belirtmeden manzumesini sunduğu kişiye dua etmekte ve hayır dua ile anılmak isteğini de dile getirerek manzumeyi bitirmektedir.

Ahmed-i Bîcân'ın Cevâhir-nâme adlı manzumesinin hâtîmesinde;

Gerçi 'âlemde cevâhir bî-şümâr
Bunları buldum kitâbında yazar

beytinde bir kitaptan yararlanıldığına dair bir işaret verilmekte ise de, bu kitabın ismine veya yazarına ilişkin bir bilgi

bulunmamaktadır. Ahmed-i Bîcân'ın sözünü ettiği ve Cevâhir-nâme'ye kaynaklık ettiğini söylediği kitabı tespit edememiş olmakla birlikte, yukarıda da söz ettiğimiz Zekerîyya bin Muhammed el-Kazvinî'nin kozmografya, coğrafya ve biyolojiye dair Arapça eserinin serbest bir çevirisi niteliğindeki Acâyibü'l-Mahlûkât'ın ve tek bir eser tercümesi olmaksızın çok bir derleme olduğu düşünülen Dürr-i Mekkûn'un (Çelebioğlu 1989:50) madenlere veya değerli taşlara ilişkin bilgilerin yer aldığı kısımlarıyla karşılaştırıldığında verilen bilgilerin birbirine çok benzediği ve Cevâhir-nâme'ye buralarda verilen bilgilerin bir kısmının alındığı görülmektedir.

Acâyibü'l-Mahlûkât'ın 32. ve 33. faslında "altun, gümüş, bakır, kalay, temür, tuç" ve "kurşun" madenleri; "Fî'l-ahcâr" başlıklı 34. faslında ise "yâkût, sürme, üsbideç, billûr, borak, seng-i kudret, alt taşı, dehne, zâç, sırça, akîk, kebrîbâ, lâjiverd, mîknâtîs, kireç, nişâdır, zîbâk, kibrit" ve "anber" hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilerin, bizim gördüğümüz nüshada, düzenli bir sıra takip etmekten ziyade iç içe geçmiş bir biçimde olduğunu belirtmek gerekir. Dürr-i Mekkûn'da ise 13. babın son faslı taşlara ayrılmış, burada "elmâs, pîrûze, talk, mîknâtîs, yâkût, lâl, inci, zümürüt" ve "yeşim"den söz edilmiştir. Her iki eserde de verilen bilgiler taşların daha çok tıbbî özellikleri, çeşitli etkileri ve bunlara ilişkin kimi inanışlar üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Ahmed-i Bîcân, Cevâhir-nâme'de diğer iki eserinde yer alan tüm maden ve taşlara yer vermemektedir. Madenlerden sadece "altun", taşlardan ise "yâkût, zümürüt, pîrûze, akîk-i Yemenî, mercân, kehribâr, lâjiverd" ve "seng-i kud-

ret" hakkındaki bilgilerin bir kısmını ne-redeyse aynı ifadelerle nazma çekmiştir. Cevâhir-nâme'nin Acâyibü'l-Mahlûkât ve Dürr-i Meknûn'la benzerlik gösteren kısımları şunlardır⁷:

Altın hakkında:

Evvelâ altun götürse bir kişi
Gönli kuvvetlü olur hem cünbişî (6)
Gökçek olur dâ'imâ anda nazar
Cümle kârına bulur fetḥ ü zafer (7)
Süzen-i zer birle beldürseñ kulağ
Bitmeye ol raḥta dir bi'l-ittifâk (8)

"(4) her kim altunı üzerinde götürse gönlünü feraḥ idüp(5) cânını şâz ider sürme eyleyseler gözi kavî eyler (6) ve nazârın gökçek eyler ve altun igne ile kulağı (7) delseler yine kaynayup bitmeye..." (A:31a).

Yakut hakkında:

Seng-i yâkûtı götür mevzündür
Görmeyesin anı kim fâ'ündür (9)
Şiddet [ile] olsa şân şıya
Doğmaya ol [şu] eger 'âlem buya (10)

"(4) katılığı (5) sebebinden her kim yâkût götürse fâ'ün çıkarmaya (6) ve kış ayında bardağa kosalara şuyı doğmaya" (A:35a)

Şu bulunmaz yirde ağızına şal
Olasın içmiş gibi şâfi zülâl (11)

"Bir pâresini dilin altına kosalan su-suzluğunu keser anın düristiti olur." (DM 1999:102)

Elmas hakkında:

Zîra her ne yire uğrarsa deler
Ululardan böyle gelmişdür haber (14)

"Cümle katı nesnelere ol deler." (DM 1999:102)

Akik hakkında:

Her ki götürse 'akîki şöyle kim
Kibri terk ide ola nefsi ḥalîm (21)

Qazıyup sürseñ dişe kanın keser

Râ'iḥa kımaz ağızda bil püser (22)

"(8) her kim götürse tekebbürlüğün gidere ḥalîm (9) ü'n-nefs eyleye ve bir kimsenün ağız kıoğar olsa (10) bıçağıyla 'akîki qazıyup bir mikdâr dişlerine sürse-ler (11) ağızınun râyıḥasın gidere ve kanın kese" (A:34a)

Kehribar hakkında:

Ḥafaḫan ü yereḫâna ey sirâc
Hem verem derdine andandur 'ilâc (27)

"(12) vereme ve yereḫâna ursalar (13) hoş ola" (A:34a)

Lâcivert hakkında:

Uyumasa bir kişi her şuhḥ ü şâm
Mâlihulyâ olsa anda ber-devâm (28)
Ḥalk içinde ḥürmeti hem olmasa
Gönli maḫsûdını ḥâzır bulmasa
Lâjiverdden düzdürüp bir ḥâtemi
Parmağından şalmasun ol âdemi (30)
Ḥaḫ müyesser eyleye yokdur ḫaḫâ (31)

"(13) bir kişi uyumaz olsa ve ḫalk mâ-beyninde rağbeti az olsa 34b (1) ve yâḫud mâlhulyâ olsa bu lâjiverdden bir yüzük (2) düzdürüp götüre rencine şifâ ola ve ḫalk katında (3) ḥürmetlü ola" (A:34a)

Seng-i kudret hakkında:

İki taş şaklar yuvada [qarluğaç]
Alup anı şakla istersen 'ilâc (32)
Biri aḫmerdür ki zaḫmetlü kişi
Götüre tā kim gide [re] teşvîşi (33)
Biri abyazdur ki şar'un zaḫmeti
Götüründe gidere Ḥaḫ ḫazreti (34)

"(4) qarlunguç yuvasında iki (5) taş olur biri kızıl ve biri aḫ eger ol kızıl taş (6) bir kimse götürse nefsinün zaḫmetin gidere eger aḫ taş (7) götürse maşrû' ki-şi hoş ola" (A:34a)

Cevâhir-nâme, didaktik bir manzu-

medir ve bu amaçla yazılmış benzeri eserlerde de görüldüğü gibi lirizmden uzaktır. Şairin az da olsa teşbih ve tenasüb yaparak daha sanatlı bir söyleyişe ulaşmaya çalıştığı görülmekteyse de bu durum eserin anlatımındaki kuruluşu ve edebî zayıflığını gidermeye yetmemiştir:

Cevherün kıdrin bilen şarrâfdur
Dürr-i mani derc iden 'arrâfdur (2)

Bir kişi elmâsı yutsa öldürür
Berg-i bâğ-ı 'ömri ol dem şoldurur (13)

Cevâhîr-nâme'nin dilinde, daha çok yazıldığı dönem Türkçesinde var olan ve ortak kültür dolayısıyla girmiş kimi Arapça ve Farsça kelimelerin kullanıldığı; Farsça kurallara göre yapılmış az sayıda tamlamanın yer aldığı görülmektedir. Şairin, şiirden ziyade nesre yakın bir ifade tarzını benimsediği de eserin dilinde dikkati çeken özelliklerdendir:

Zîra her ne yire uğrarsa deler
Ululardan böyle gelmişdür haber (14)

Götüren kişi mehâbetlü ola
Halk içinde hem sa'âdetlü ola (18)

Yâ yüce yirden düşerse anı Hâk
Saklaya bu kıdretine yahşı bak (20)

Sonuç olarak, cevherler konusunda yazılmış eserlerin incelenmesinin ve bunlarda yer alan bilgilerin tümünün karşılaştırılarak ortaya konmasının hem kültür ve bilim tarihine hem de -cevherlere ilişkin inanışlara telmih yapılan beyitlerin çözümlenmesini kolaylaştırmak suretiyle- edebiyat alanına katkıda bulunacağı açıktır. Aşağıda metnini vereceğimiz Ahmed-i Bîcân'a ait Cevâhîr-nâme ise, belirleyebildiğimiz kadarıyla, bugün için Türk edebiyatında cevherler

üzerine yazılmış tek manzum müstakil eser olması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, XV. yüzyılın ünlü simalarından mensur eserleriyle tanınan Ahmed-i Bîcân'ın şairlik yönünden zayıflığını açıkça gösteren bu didaktik manzume hem yazarın bilinen tek manzumesini teşkil etmesi yönüyle, hem de yazıldığı dönem Türkçesinin kelimelerinin bir kısmını günümüze taşıyarak dil çalışmalarına malzeme oluşturması niteliğiyle dikkat çekicidir.

(72b) HAZĀ CEVĀHİR-NĀMEHŪ

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

1. Ey ma'ārif gevheri cevher-şinās
N'ola geysel dürr-i nazm altun libās
2. Cevherün kıdrin bilen şarrâfdur
Dürr-i mani derc iden 'arrâfdur
3. Çün yaratdı Haq te'ālā hazreti
Nās için bunca cevâhîr kıymeti
4. Kıdretinden her birinde ol Hüdā
Niçe hâşşiyet kıymış derde devā
5. Ahmed-i Bi-cân ağzından kelām
Ol Süleymân-ı nebiden ve's-selām

Hâşşiyet-i Zer

6. Evvelā altun götürse bir kişi
Gönlü kuvvetlü olur hem cünbişî
7. Gökçek olur dā'imā anda nazar
Cümle kārına bulur fetḥ ü zafer
8. Süzen-i zer birle beldürsen kulak
Bitmeye ol raḥta dir bi'l-ittifak

Hâşşiyet-i Yâkūt

9. Seng-i yâkūtı götür mevzündür
Görmeyesin anı kim tã'ündür
10. Şiddet [ile]⁸ olsa şan anı şuya
Doğmaya ol [şu] eger 'âlem buya⁹
11. Şu bulunmaz yirde ağzuḡa şal
Olasın içmiş gibi şâfi zülāl

Hâşşiyet-i **Elmās** (73a)

12. Şuyın elmāsuñ içüre ādemī
Yimiş olsa def ider ol dem semi
13. Bir kişi elmāsi yutsa öldürür
Berg-i bāğ-ı 'ömri ol dem şoldurur
14. Zīra her ne yire uğrarsa deler
Ululardan böyle gelmişdür haber

Hâşşiyet-i **Zümürürd**

15. Kim götür[ür]se¹⁰ zümürürd taşını
Her kazādan şaklaya Haq başını
16. Ya'nī nāzil olsa gökden bir belā
Ol zümürürd çatlaya ey cān-fezā
17. Şāhibini şaklaya ümmet-i hād?
Bu durur anı görmekten murād
18. Götüren kişi mehābetlü ola
Halk içinde hem sa'ādetlü ola

Hâşşiyet-i **Pirūze**

19. Bir kişi pirūze götürse müdām
Korhu yok atdan yıkılsa ey hümām
20. Yā yüce yirden düşerse anı Haq
Şaklaya bu kudretine yahşı bak

Hâşşiyet-i **'Aklık-i Yemenī**

21. Her ki götürse 'aklık şöyle kim
Kibri terk ide ola nefsi hālīm
22. Kazıyup sürsen dişe kanın keser
Rā'ihā komaz ağızda bil püser¹¹

Hâşşiyet-i **Mercān**

23. Eyle tesbīh anı kim mercāndur
Arta şıdkuñ haşıluñ imāndur
24. Bay ola her kim götürse dā'imā
Gör ne haşlet virmiş oña ol Hūdā

Hâşşiyet-i **Kehribār**

25. Şarlık düşen kişiye kehribār
Dāfi'-i nāfi'dür ol her bār¹²
26. Şuya koyup [anun]¹³ içsün şuyını
Tā [ki]¹⁴ görem dirse rāhat rüyını
27. Hāfākan ü yerekāna ey sirāc
Hem verem derdine andandur 'ilāc

Hâşşiyet-i **Lājiverd**

28. Uyumasa bir kişi her şuhū ü şām
Mālihulyā olsa anda ber-devām
29. Halk içinde hürmeti hem olmasa
Gönli maksūdını hāzır bulmasa
30. Lājiverdden düzdürüp bir hātemi
Parmagından şalmasun ol ādemi
31. Hürmeti arta vü derdine şifa
Haq müyesser eyleye yokdur haṭā

Hâşşiyet-i **Seng-i Kudret**

32. İki taş şaklar yuvada [karluğaç]¹⁵
Alup anı şakla istersen 'ilāc
33. Biri aḥmerdür ki zaḥmetlü kişi
Götüre tā kim gide [re]¹⁶ teşvīşi
34. Biri abyazdur ki şar'uh zaḥmeti
Götüründe gidere Haq hāzreti

Temmet (74a)

35. Gerçi 'ālemde cevāhir bi-şümār
Bunları buldum kitābında yazar
36. Devletün dā'im ola ömrün dirāz
İki 'ālemde olasin ser-firāz
37. Nesnemüz yok size lāyık armağan
Lik hayr ile du'ā ancak hemān

NOTLAR

(1) Kimi ansiklopedik nitelikli eski kaynaklarda da cevherler hakkında bilgi veren kısımlar bulunmakla birlikte, burada sözü edilenler bu konuda yazılmış müstakil kitaplardır.

(2) Mesela, Yahyā bin Muhammed el-Gaffārī'nin, Kitāb-ı Cevherü'l-Cevāhir'i "mahzen" adıyla dört bölümdür. Her mahzen de kendi içinde "bāb"lara ayrılmıştır. Birinci mahzen "müfredāt"ın, ikinci mahzen "cevāhir"ın, üçüncü mahzen "escād-ı seb'a"nın ve dördüncü mahzen "ıtır"ların beyanındadır (Topkapı 340:4b-5a; Gökyay 1991:171). Muhammed bin Mahmūd Şirvānī'nin Tuhfe-i Murādī adlı eseri bir mukaddime ve kendi içinde çeşitli fasıllara ayrılan otuz iki "bāb"dan meydana gelmektedir. Bu bāblarda değerli taşların yanı sıra "talk, mühreler, balasān yağı, ācūn" ve "ıtır"lar hakkında bilgi verilmektedir (Argunşah 1999:42-43). Mustafa bin Seydī'nin Cevāhir-nāme-i Sultan Murādī'si yedi "makāl" üzerinedir. Metercim, altı makālede değerli taş-

lardan, yedinci makâl de ise "gökçek kohular" dediği "misk, zebâd, anber, sandal, kâfûr" ve "ûd"dan söz etmektedir (Bayezit Halk Ktb. 614:3a-3b).

(3) Meselâ, Muhammed bin Mahmûd Şîrvânî, Cevher-nâme'nin ve bu eserinin daha genişletilmiş şekli olan Tuhfe-i Murâdî'nin ilk yirmi beş bâbını Tifâşî'nin Ezhârü'l-Efkâr isimli eserine göre düzenlemiştir. Bu kitaplarında yer alan bilgileri Arestatalis, Belinas, Calinos, İbni Mâse, Temimi, Tifâşî, Alâ'î, Cemâlî, Hoca Nasreddin-i Tûsî, Ebû Reyhan, Ebu Cürâc, Gâfîkî, İbni Baytar, İbni Cemi', İshak b. hekimlerin kitaplarından derlemiştir (Argunşah 1990:1-2). Mustafa bin Seydî'nin Cevâhir-nâme-i Sultan Murâdî'si Hoca Nurullah Tûsî'nin Cevâhir-nâme-i İlhânî veya Tansûk-nâme-i İlhânî adlı kitabının (Bayezit Halk Ktb. 614:1b-2a); Yahyâ bin Muhammed el-Gaffârî'nin Kitâb-ı Cevherü'l-Cevâhir veya Yâkût fî Cevheri'l-Cevâhiri'l-Ma'âdin'i ise Hoca Nurullah Tûsî'nin Cevâhir-nâme-i İlhânî veya Tansûk-nâme-i İlhânî'siyle, müellifinden söz edilmeyen Cevher-nâme-i Cedid'in (Topkapı 340:4a; Adıvar 1991:65; Gökay 1991:171) çevirisidir. Hikmet Tanyu, Şâban Şifâî'nin Ebûlbekât Nişâbüri, Nâsir-i Tûsî, Tûsî, Hakîm Tifâşî, Mansûrî ve diğer şahısların bu kitabın etraflı bibliyografyası olarak gösterildiğini belirtmektedir 1968:52).

(4) Nitekim, Muhammed b. Muhmûd-ı Şîrvânî Tuhfe-i Murâdî adlı eserinin mukaddimesinde "Pes ben fakir ve hakir dahı bu fennün mu'teber kitaplarından ve hatrumda olan mesmu'atdan fevayid ve leta'if ve mesa'il cem' itdüm" (Argunşah 1999:74) cümlesiyle eserinin tek bir kitabın çevirisi olmadığını belirtmekte ve kitabına kendi işittiklerini de ilave ettiğini belirtmektedir.

(5) Bkz. Balcı 1995; Argunşah 1999.

(6) Cevâhir-nâme'nin tespit edilen tek nüshası Ayasofya Kütüphanesi'nde 3452/3 numarada kayıtlıdır. 205X160 mm. ebatlarında olan mecmuanın 72b-74a varaklarında yer alan manzume harekesiz nesihle yazılmıştır. Bu yazmanın mikrofilm Ankara Millî Kütüphane mikrofilm arşivinde (nr.A.643) te bulunmaktadır.

(7) Acâyübü'l-Mahlukât için "A", Dürr-i Mekkûn için "DM" kısaltması kullanılmıştır.

(8) [ile]: birle (metin).

(9) [şu]: şuya (metin).

(10) götür[ür]se: götürse (metin).

(11) Bu mısra metinde "Râ'iha kıomaz ağzında

bil ey püser" şeklinde olup bu şekliyle vezin bozuktur.

(12) Bu mısradaki vezin bozuktur.

(13) [anuç]: - (metin).

(14) [ki]: kim (metin).

(15) [karluğaç]: karlanğuç (metin).

(16) gide[re]: gide (metin)

KAYNAKÇA

Adıvar, A. Adnan, Osmanlı Türklerinde İlim, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

Ahmed-i Bicân, Acâyübü'l-Mahlukât, Millî Ktb. Yz. 1965 EHY 396 (yazma).

Ahmed-i Bicân, Cevâhir-nâme, Millî Ktb. Mf. A-643 (yazma).

Argunşah, Mustafa, "15. Yy.da Yazılmış Tuhfe-i Murâdî İsimli Cevhernâme'de Geçen Değerli Taşlarla İlgili Terimler", Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi, sayı:6, sayfa:1-20, 1990.

Argunşah, Mustafa, Muhammed b. Mahmûd-ı Şîrvânî, Tuhfe-i Murâdî, İnceleme-Metin-Dizin, TDK, Ankara, 1999.

Balcı, Orhan, Tuhfe-i Murâdî Fî 'İlmî'l-Cevâhir (İnceleme-Metin-Sözlük), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1995.

Çelebioğlu, Âmil, "Ahmed Bicân", Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt:2, Sayfa:49-51, İstanbul, 1989.

Gökay, Orhan Şaik, "Kitâb-ı Cevherü'l-Cevâhir", Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İ.Ü.E.F. Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 1991, Sayfa:171-182.

Mustafa bin Seydî, Cevâhir-nâme-i Sultan Murâdî, Bayezit Halk Ktb. 614 (yazma).

Sakaoğlu, Necdet, Dürr-i Mekkûn, Saklı İnciler, Yazıcıoğlu Ahmed Bicân, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

Tanyu, Hikmet, Türklerde Taşla İlgili İnançlar, Ankara Ün. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968.

Yahyâ bin Muhammed el-Gaffârî, Kitâb-ı Cevherü'l-Cevâhir, Topkapı Müzesi Kütüphanesi Hırka-i Saâdet 340 (yazma).